

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ Ἡ ΤΑΞΙΣ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ ΚΑΙ Ἡ ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΔΙΑΝΟΙΑΣ

Διαρκούντος τοῦ πρώτου κεφαλαίου, ἐχαράξαμεν ἀφοριστικὴν γραμμὴν μεταξὺ τοῦ ἀνοργάνου καὶ τοῦ ὀργανικοῦ, ἀλλ' ὑπεδείξαμεν ὅτι ἡ κατάτμησις τῆς ὕλης εἰς ἀνόργανα σώματα εἶναι σχετικὴ τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς διανοίας ἡμῶν καὶ ὅτι ἡ ὕλη, θεωρουμένη ὡς ἐν ὅλον ἀδιαίρετον, πρέπει νὰ εἶναι ἐν κόσμῳ μᾶλλον παρά ἐν πράγμα. Ἐκ τούτου προπαρασκευάσαμεν τὰς ὁδοὺς μιᾶς προσεγγίσεως τοῦ ἀδρανοῦς καὶ τοῦ ζῶντος.

Ἄφ' ἑτέρου, κατεδείξαμεν ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ ὅτι ἡ αὐτὴ ἀντίθεσις ἀνευρίσκεται μεταξὺ τοῦ ἐνστικτοῦ καὶ τῆς διανοίας, τούτου μὲν ἡρμοσμένου ἐπὶ τινῶν ἐκφάνσεων τῆς ζωῆς, ἐκείνης δὲ συμμορφουμένης ἐπὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἀψύχου ὕλης. Ἄλλ' ἐνστικτον καὶ διάνοια διαγράφονται, προσεθέσαμεν, ἐπὶ ἐνιαίου βάθους, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο ν' ἀποκληθῆ, ἐλλείψει καλυτέρας λέξεως, ἡ Συνειδήσις ἐν γένει καὶ ὅπερ ὀφείλει νὰ εἶναι συνυπόστατον τῆς παγκοσμίου ζωῆς. Διὰ τούτων ἀφήκαμεν νὰ διαφανῇ ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἐκμαιεύσωμεν τὴν διάνοιαν, ἀναχωροῦντες ἐκ τῆς συνειδήσεως, ἣτις τὴν περιβάλλει.

Ἦλθε λοιπὸν ἡ στιγμή νὰ ἐπιχειρήσωμεν γένεσιν τῆς διανοίας ταυτόχρονον μὲ τὴν γένεσιν τῶν σωμάτων — δύο ἐγχειρήματα προφανῶς συσχετικὰ πρὸς ἄλληλα, ἐὰν εἶναι ἀληθές ὅτι αἱ μεγάλαι γραμμαὶ τῆς διανοίας ἡμῶν παριστῶσι τὴν γενικὴν μορφήν τῆς δράσεως ἡμῶν ἐπὶ τῆς ὕλης καὶ ὅτι αἱ λεπτομέρειαι

Μ π έ ρ ξ ο ν : «Ἡ Δημιουργὸς Ἐξέλιξις»

τῆς ὕλης κανονίζονται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀπαιτήσεων τῆς δράσεως ἡμῶν. Διανοητικότης καὶ ὕλικότης συνιστῶνται ἐν ταῖς λεπτομερείαις δι' ἀμοιβαίας προσαρμογῆς. Ἀμφότεραι ἀπορρέουσιν ἐκ μιᾶς εὐρυτέρας καὶ ὑψηλοτέρας μορφῆς ὑπάρξεως. Ἐκεῖ πρέπει νὰ τὰς μεταθέσωμεν διὰ νὰ τὰς ἴδωμεν προερχομένας.

Παρομοία προσπάθεια θὰ φανῆ κατ' ἀρχάς ὑπερβαίνουσα εἰς τόλμην καὶ τοὺς παραβολωτέρους διαλογισμοὺς τῶν μεταφυσικῶν. Διατείνεται ὅτι θὰ προχωρήσῃ μακρότερον ἀφ' ὅσον ἡ ψυχολογία, μακρότερον ἀφ' ὅσον αἱ κοσμογονίαι, μακρότερον ἀφ' ὅσον ἡ ἐκ παραδόσεως μεταφυσική, διότι ψυχολογία, κοσμογονία καὶ μεταφυσική ἀρχίζουσι λαμβάνουσαι ὡς δεδομένον τὴν διάνοιαν, εἰς ὅ,τι αὕτη ἔχει τὸ οὐσιῶδες, ἐν ᾧ πρόκειται ἐνταῦθα νὰ γεννηθῇ αὕτη ἐν τῇ μορφῇ τῆς καὶ ἐν τῇ ὕλῃ τῆς. Τὸ ἐγγεῖρημα, ἐν τῇ πραγματικότητι, εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον παράβολον, ὅπως θὰ καταδείξωμεν. Ἀλλ' ἄς εἴπωμεν, ἐν πρώτοις, κατὰ τί διακρίνεται ἡ μέθοδος αὕτη τῶν ἄλλων.

Διὰ ν' ἀρχίσωμεν ἀπὸ τῆς ψυχολογίας, δὲν πρέπει νὰ πιστευθῇ ὅτι γεννᾷ αὕτη τὴν διάνοιαν, ὅταν ἀκολουθῇ τὴν προοδευτικὴν ἀνάπτυξιν τῆς διὰ μέσου τῆς ζωϊκῆς σειρᾶς. Ἡ συγκριτικὴ ψυχολογία μᾶς διδάσκει ὅτι, ὅσον περισσότερο νοητικὸν εἶναι ἐν ζῶον, ἐπὶ τοσοῦτον τείνει νὰ διαλογίζηται ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν, δι' ὧν χρησιμοποιεῖ τὰ πράγματα, καὶ νὰ προεγγίξῃ οὕτως τὸν ἄνθρωπον· ἀλλ' αἱ ἐνέργειαι αὗται προσηρμόζοντο ἤδη, ἐξ ἑαυτῶν, πρὸς τὰς κυριωτέρας γραμμάς τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως, διέκρινον, ἐν τῷ ὕλικῷ κόσμῳ, τὰς αὐτὰς γενικὰς κατευθύνσεις, τὰς ὁποίας διακρίνομεν ἡμεῖς, ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀντικειμένων, συνδεδεμένων διὰ τῶν αὐτῶν σχέσεων, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ζωϊκὴ διάνοια, καίτοι δὲν σχηματίζει, καθ'αυτὸ εἰπεῖν, ἐννοίας, κινεῖται ἤδη ἐν ἐννοιακῇ τινι ἀτμοσφαίρᾳ. Ἀπερροφημένη, ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν, εἰς πράξεις καὶ στάσεις, αἵτινες προέρχονται ἐξ αὐτῆς, παρασυρομένη ὑπ' αὐτῶν εἰς τὰ ἐκτός, ἐξωτερικευομένη οὕτως ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἑαυτήν, παίζει ἀναμφιδόλως ὡς ἡθοποιὸς (μηχανικῶς δηλαδὴ) μᾶλλον, παρά νοεῖ, τὰς παραστάσεις· πλὴν τὸ μηχανικὸν αὐτὸ παλξιμον παριστᾷ ἤδη ἐν ὑποτύπῳ τὸ σχῆμα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας⁽¹⁾. Ἐξηγήσαι τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου

(1) Ἀνεπτύξαμεν τὸ σημεῖον τοῦτο εἰς τὸ ἔργον «Matière et méthodes» κεφ. II καὶ III, ἰδίᾳ εἰς τὰς σελίδας 78—80 καὶ 169—186.

που διὰ τῆς διανοίας τοῦ ζώου, συνίσταται, λοιπόν, ἀπλῶς εἰς τὸ ἀναπτύξαι εἰς ἀνθρώπινον ἐν ἔμδρυον ἀνθρωπότητος. Δεικνύεται πῶς κάποια κατεύθυνσις ἠκολουθήθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μακρότερον ὑπὸ ὄντων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον νοητικῶν. Ἄλλ' ἀφ' ἧς στιγμῆς τίθεται κατεύθυνσις, λαμβάνεται ὡς δεδομένον ἢ διάνοια.

Τὴν λαμβάνουσιν οὕτως ὡς δεδομένον, ὅπως λαμβάνεται ὡς δεδομένον ἢ ὕλη ἐν κοσμογονίᾳ οἷα ἢ τοῦ Σπένσερ. Μᾶς δεικνύουσι τὴν ὕλην ὑπέκουσιν εἰς νόμους, τὰ ἀντικείμενα συνδεόμενα πρὸς ἄλλα ἀντικείμενα καὶ τὰ γεγονότα πρὸς ἄλλα γεγονότα διὰ σχέσεων σταθερῶν, τὴν συνειδήσιν δεχομένην τὸ ἀποτύπωμα τῶν σχέσεων καὶ τῶν νόμων τούτων, προσαρμοζομένην οὕτως πρὸς τὸν γενικὸν σχηματισμὸν τῆς φύσεως καὶ προσδιορίζομένην εἰς διάνοιαν. Ἄλλὰ πῶς δὲν βλέπουσιν ἔτι προϋποτίθεται ἢ διάνοια, ἀφ' ἧς τεθῶσι τὰ ἀντικείμενα καὶ τὰ γεγονότα; Α priori, ἐκτὸς πάσης ὑποθέσεως περὶ τῆς οὐσίας τῆς ὕλης, εἶναι προφανές ὅτι ἡ ὑλικότης ἐνός σώματος δὲν σταματᾷ εἰς τὸ σημεῖον, εἰς ὃ θίγομεν αὐτό. Εἶναι παροῦσα πανταχοῦ ὅπου γίνεται αἰσθητὴ ἢ ἐπίδρασις τῆς. Ἡ ἐλκτική τῆς, λοιπόν, δύναμις, διὰ νὰ μὴ ὁμιλήσωμεν εἰμὴ μόνον περὶ αὐτῆς, ἀσκεῖται ἐπὶ τοῦ ἡλίου, ἐπὶ τῶν πλανητῶν, ἐπὶ τοῦ σύμπαντος ἴσως. Ὅσον προχωρεῖ ἡ φυσική, ἐπὶ τοσοῦτον ἐξαλείφει, ἄλλως τε, τὴν ἀτομικότητα τῶν σωμάτων, ἀκόμη καὶ τῶν μορίων, εἰς ἃ ἡ ἐπιστημονικὴ φαντασία ἤρχιζε νὰ τὰ ἀποσυνθέτῃ σώματα καὶ σωμάτια τείνουσαν νὰ συγχωνευθῶσιν ἐν παγκοσμίῳ τινὶ ἀλληλεπίδρασει. Αἱ ἀντιλήψεις ἡμῶν μᾶς δίδουσι τὸ σχεδίασμα τῆς δυνατῆς δράσεως ἡμῶν ἐπὶ τῶν σωμάτων πολὺ μᾶλλον, παρὰ τὸ σχεδίασμα αὐτῶν τούτων τῶν πραγμάτων. Τὰ περιγράμματα, τὰ ὅποια εὐρίσκομεν εἰς τὰ ἀντικείμενα, σημειοῦσιν ἀπλῶς ὅ,τι ἐξ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ πιάσωμεν καὶ νὰ τροποποιήσωμεν. Αἱ γραμμαί, τὰς ὁποίας βλέπομεν κεχαραγμένας διὰ μέσου τῆς ὕλης, εἶναι αὐταὶ αἱ ἴδιαι ἐφ' ὧν καλούμεθα νὰ κυκλοφορῶμεν. Περιγράμματα καὶ πορεῖαι παρεστάθησαν βαθμηδὸν καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ προπαρασκευάζετο ἡ δράσις τῆς συνειδήσεως ἐπὶ τῆς ὕλης, δηλαδὴ βαθμηδὸν καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ συνιστάτο ἢ διάνοια. Εἶναι ἀμφίβολον ἐὰν τὰ ἐσχηματισμένα κατ' ἄλλο, παρὰ τὸ ἰδικόν μας σχέδιον, ζῶα, ἐν μαλάκιον ἢ ἐν ἔντομον ἐπὶ παραδείγματι, δια-

κρίνουν τὴν ὕλην κατὰ τὸν ἰδικὸν μὲς τρόπον. Δὲν εἶναι καὶ ἀνεγκλιτὸν γὰρ τὴν τεμαχίζωσιν εἰς σώματα. Διὰ τὴν ἀκολουθήσωσιν τὰς ὑποδείξεις τοῦ ἐνστικτοῦ, δὲν ἔχουν καθόλου ἀνάγκη νὰ ἀντιλαμβάνονται ἀντικείμενα, τοῖς ἀρκεῖ γὰρ διακρίνωσιν ἰδιότητος. Ἡ διάνοια, τριταντίον, ἀκόμη καὶ ὑπὸ τὴν ταπεινοτάτην αὐτῆς μορφήν, τείνει ἤδη γὰρ κατορθώτῃ ἵνα διὰ τῆς ὕλης ἐνεργῇ ἐπὶ τῆς ὕλης. Ἐάν, ἀπὸ τινος ἀπόψεως, ἡ ὕλη εἶναι ἐπιδεκτικὴ διαίρεσεως εἰς ἐνεργοῦντα καὶ πάσχοντα μέρη, ἢ, ἀπλούστερον, εἰς τεμάχια συνυπόστατα καὶ διακεκριμένα, αὐτὴν τὴν ἀποψιν θὰ παρκτηρήσῃ ἡ διάνοια. Καί, ὅσον περισσότερο θ' ἀσχολεῖται γὰρ διαίρη, ἐπὶ τοσοῦτον θὰ ἐκτυλίσῃ ἐν τῷ διαστήματι, ὑπὸ μορφήν ἐκτάσεως ἡνωμένης πρὸς ἑκτασιν, ὕλην τινὰ, ἣτις ἀναμφιδόλως τείνει εἰς καταμερισμόν, ἀλλὰ τῆς ὁποίας τὰ μέρη, ἐν τούτοις, εἶναι εἰσέτι ἐν καταστάσει ἐμπλοκῆς καὶ ἀλληλεισδύσεως. Οὕτως, ἡ ἰδία κίνησις, ἣτις ἄγει τὸ πνεῦμα γὰρ προσδιορισθῆ εἰς διάνοιαν, δηλαδὴ εἰς διακεκριμένας ἀντιλήψεις, ἄγει καὶ τὴν ὕλην γὰρ τεμαχισθῆ εἰς ἀντικείμενα σαφῶς ἐξώτερα ἀλλήλων. *Ὅσον περισσότερο διανοητικεῦται ἡ συνείδησις, ἐπὶ τοσοῦτον καταμερίζεται ἡ ὕλη.* Τοῦτ' εἰπεῖν ὅτι ἡ ἐξελικτικὴ φιλοσοφία, ὅταν φαντάζεται, ἐν τῷ διαστήματι, μίαν ὕλην χωρισμένην κατὰ τὰς αὐτὰς γραμμάς, τὰς ὁποίας θ' ἀκολουθήσῃ ἡ δρᾶσις ἡμῶν, λαμβάνει ἐκ τῶν προτέρων ὅπως τετελεσμένην τὴν διάνοιαν, τὴν ὁποίαν διετείνετο ὅτι θὰ περῆγεν.

Ἡ μεταφυσικὴ ἐπιδίδεται εἰς ἐργασίαν τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ἀλλὰ περισσότερο λεπτολόγον καὶ περισσότερο ἐνσυνείδητον ἑαυτῆς, ὅταν συμπερὶ κίνησιν a priori τὰς κατηγορίας τῆς νόησεως. Συμπιέζουσι τὴν διάνοιαν, τὴν ἀνάγουσιν εἰς τὴν πεμπτουσίαν τῆς, τὴν περιορίζουσιν εἰς ἀρχὴν τινὰ τόσον ἀπλήν, ὥστε θὰ ἠδύνατο γὰρ νομισθῆ κενή· ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀντιλοῦσι κατόπιν ὅ,τι εἶχον ἐν αὐτῇ θέσῃ ἐν ἰσχύϊ. Δι' ὃ καταδεικνύουσιν ἀναμφιδόλως τὴν συνάρειαν τῆς διανοίας μεθ' ἑαυτῆς, ὀρίζουσι τὴν διάνοιαν, τῆς δίδουσι τὸν τύπον, ἀλλ' οὐδόλως ἐξιστοροῦσι τὴν γένεσιν αὐτῆς. Ἐγχειρήματ' ὅπως τὸ τοῦ Fichte, καίτοι περισσότερο φιλοσοφικὸν ἀπὸ τὸ τοῦ Σπένσερ, καθ' ὅσον εὐλαβεῖται περισσότερο τὴν πραγματικὴν τάξιν τῶν πραγμάτων, οὐδόλως ὁμως ὀδηγεῖ μακρότερον τοῦ ἐγχειρήματος τοῦ Σπένσερ. Ὁ Fichte λαμβάνει τὴν νόησιν ἐν τῇ καταστάσει συγκεντρώσεως

καὶ τὴν διαστέλλει εἰς πραγματικότητα, ὁ Σπένσερ ἀναχωρεῖ ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητος καὶ τὴν ἀνασυμπυκνώνει εἰς διάνοιαν. Ἀλλά, καὶ ἐν τῇ μιᾷ περιπτώσει καὶ ἐν τῇ ἑτέρᾳ, πρέπει ν' ἀρχίσῃ τις λαμβάνων ὡς δεδομένην τὴν διάνοιαν, ἢ ἀποκτηθεῖσαν, ἢ ἀναπτυχθεῖσαν, συλληφθεῖσαν καθ' ἑαυτὴν δι' ἀμέσου ὀράσεως, ἢ γενομένην ἀντιληπτὴν δι' ἀντανακλάσεως ἐν τῇ φύσει, ὡς ἐν κατοπτρῷ.

Ἡ συμφωνία τῆς πλειονότητος τῶν φιλοσόφων ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι συμφωνοῦσιν εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς ἐνότητος τῆς φύσεως καὶ φαντάζονται τὴν ἐνότητα ταύτην ὑπὸ μορφὴν ἀφηρημένην καὶ γεωμετρικὴν. Μεταξὺ τοῦ ἐγοργάνου καὶ τοῦ ἀγοργάνου δὲν βλέπουσι, δὲν θέλουν νὰ ἴδωσι, τὴν τομὴν. Οἱ μὲν ἀναχωροῦσιν ἐκ τοῦ ἀγοργάνου καὶ διατείνονται, συμπληροῦντες αὐτὸ δι' ἑαυτοῦ, ὅτι θ' ἀνασυστήσωσι τὸ ζῶν· οἱ δὲ θέτουν, κατὰ πρῶτον, τὴν ζωὴν καὶ ὀδεύουσι πρὸς τὴν ἀψυχὸν ὕλην δι' ὑφέσεως (decrescendo), ἐπιδεξιῶς αὐτὴν χειριζόμενοι· ἀλλὰ, καὶ κατὰ τοὺς μὲν καὶ κατὰ τοὺς δέ, δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῇ φύσει εἰμὴ διαφορὰ βαθμοῦ—βαθμοὶ πολυπλοκῆς ἐν τῇ πρώτῃ ὑποθέσει, βαθμοὶ ἐντάσεως ἐν τῇ δευτέρᾳ. Ἀπαξ γενομένης παραδεκτῆς τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἡ διάνοια ἀποδαίνει ἐξίσου εὐραΐα ὅσον καὶ τὸ πραγματικόν, διότι ἀναμφισβητήτως ὅ,τι ὑπάρχει τὸ γεωμετρικὸν ἐν τοῖς πράγμασιν, εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου προσιτὸν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν· καί, ἐὰν ἡ συνέχεια εἶναι τελεία μεταξὺ τῆς γεωμετρίας καὶ τοῦ λοιποῦ πραγματικοῦ, ὁλόκληρον τὸ λοιπὸν τοῦτο ἀποβαίνει ἐξίσου νοησιμον ἐξίσου νοητικόν. Τοιοῦτον εἶναι τὸ αἴτημα (*) τῶν πλειστων συστημάτων. Θὰ πεισθῇ τις περὶ τούτου εὐκόλως, παραβάλλων τὰς δοξασίας ἀΐτινες φαίνονται οὐδὲν σημεῖον ἐπαφῆς ἔχουσαι μεταξὺ των, οὐδὲν μέτρον κοινόν, τὰς δοξασίας ἐνὸς Fichte καὶ ἐνὸς Σπένσερ, ἐπὶ παραδείγματι—δύο ὀνόματα, τὰ ὁποῖα ἡ τύχη τὸ ἔφερε νὰ τὰ συμπλησιάσωμεν.

Εἰς τὸ βάθος τῶν διαλογισμῶν τούτων ὑπάρχουσι, λοιπόν, αἱ δύο πεποιθήσεις, (συσχετικαὶ καὶ συμπληρωματικαί), ὅτι ἡ φύσις εἶναι μία καὶ ὅτι ἡ διάνοια ἔχει ὡς λειτουργίαν νὰ τὴν ἐγκολ-

(*) Postulat. Λέγεται πρότασις τις μὴ προφανῆς μὲν ἐξ ἑαυτῆς, οὐδὲ συγαμένη καθ' ἑαυτὴν ν' ἀποδειχθῇ, ἀλλ' ἥτις λαμβάνεται ὡς ἀξίωμα διὰ νὰ ἐξαχθῶσιν αἱ ἀκολουθίαι ἐκ τῶν ὁποίων ἐπαληθεύεται.

πρωτῆ ἐξ ὀλοκλήρου. Ἡ ἰκανότης τοῦ γινώσκειν, ὑποτιθεμένη συνυπόστατος τῆς ὀλότητος τῆς ἐμπειρίας, δὲν πρόκειται νὰ παραχθῆ. Λαμβάνεται ὡς δεδομένον καὶ χρησιμοποιεῖται, ὅπως χρησιμοποιεῖται τὸ βλέμμα διὰ νὰ περιβάλλῃ τὸν ὀρίζοντα. Εἶναι ἀληθές ὅτι θὰ διαιρεθῶσιν αἱ γνῶμαι περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀποτελέσματος· διὰ τοὺς μὲν εἶναι αὐτὴ αὐτῆ ἢ πραγματικότης ὅ,τι περικλείει ἢ διάνοια, διὰ τοὺς ἄλλους τοῦτο δὲν εἶναι εἰμὴ τὸ φάντασμα. Ἀλλὰ φάντασμα ἢ πραγματικότης, ὅ,τι συλλαμβάνει ἢ διάνοια ὑπολαμβάνεται ὡς ἡ ὀλότης τοῦ καταληπτοῦ.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ ὑπερβολικὴ ἐμπιστοσύνη τῆς φιλοσοφίας εἰς τὰς δυνάμεις τοῦ ἀτομικοῦ πνεύματος. Εἴτε δογματικὴ εἴτε κριτικὴ εἶναι, εἴτε παραδέχεται τὴν σχετικότητα τῆς γνώσεως ἡμῶν εἴτε διατείνεται ὅτι ἐγκαθίσταται ἐν τῇ ἀπολύτῳ, μία φιλοσοφία εἶναι γενικῶς τὸ ἔργον ἑνὸς φιλοσόφου, ἐνιαία καὶ συνολικὴ ὄψις τοῦ ὅλου. Δὲν ἐπιδέχεται παρ' ἡ ἀποδοχὴν ἢ ἀπόρριψιν.

Μετριοφρονεστέρα, μόνη ἰκανὴ ὡσαύτως νὰ συμπληρωθῆ καὶ νὰ τελειοποιηθῆ, εἶναι ἡ φιλοσοφία, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς κηρύσσομεν. Ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια, οἷαν ἡμεῖς τὴν παριστῶμεν, οὐδόλως εἶναι ἐκείνη τὴν ὁποίαν μάς τὴν ἐδείκνυεν ὁ Πλάτων ἐν τῇ ἀλληγορίᾳ τοῦ ἀντροῦ. Δὲν ἔχει ὡς λειτουργίαν νὰ παρατηρῆ διερχομένους τὰς κενὰς σκιὰς μᾶλλον παρὰ νὰ θεωρῆ, στρεφόμενη πρὸς τὰ ὀπίσω, τὸ μαρμαῖρον ἄστρον. ἔχει ἄλλο νὰ κάμῃ. Ἐξευγμένοι, ὡς οἱ ἀροτῆρες βόες, εἰς βερὸν ἄθλον, αἰσθανόμεθα τὰς κινήσεις τῶν μυῶν καὶ τῶν ἀρθρώσεων ἡμῶν, τὸ βῆμα τοῦ ἀρότρου καὶ τὴν ἀντίστασιν τοῦ ἐδάφους· δρᾶν καὶ μανθάνειν δρᾶν, ἔρχεσθαι εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῆς πραγματικότητος καὶ ζῆν μάλιστα τὴν πραγματικότητα, ἀλλ' ἐν ᾧ μέτρῳ ἐνδιαφέρει αὕτη τὸ ἐπιτελούμενον ἔργον καὶ τὴν διανοιγομένην αὐλακκᾶ—ἴδου ἡ λειτουργία τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Ἐν τούτοις ἐν εὐεργετικὸν κύμα μάς περιλούει, ἐξ αὐτοῦ δὲ ἀντλοῦμεν καὶ τὴν δύναμιν διὰ νὰ ἐργαζώμεθα καὶ νὰ ζῶμεν. Ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ τούτου τῆς ζωῆς, ἐν ᾧ εἴμεθα βυθισμένοι, τείνομεν ἀδιαλείπτως πρὸς κάτι καὶ αἰσθανόμεθα ὅτι ἡ ὑπαρξίς ἡμῶν, ἡ τουλάχιστον ἡ διάνοια ἣτις τὴν ὀδηγεῖ, ἐσχηματίσθη ἐκεῖ δι' εἶδους τινὸς τοπικῆς στερεοποιήσεως. Ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ προσπᾶθειά τις ὅπως συγχωνευθῶμεν ἐκ νέου μετὰ τὸ ὅλον. Ἡ διάνοια ἀπεκροφημένη

ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς, θ' ἀναζήση ἀναστροφῶς τὴν ἰδίαν αὐτῆς γένεσιν. Ἀλλὰ τὸ ἐγγεῖρημα δὲν θὰ εἶναι δυνατόν πλέον νὰ τελειωθῇ διὰ μιᾶς· θὰ εἶναι ἀναγκαίως ὁμαδικόν καὶ προοδευτικόν. Θὰ συνίσταται εἰς ἀνταλλαγὴν ἐντυπώσεων, αἵτινες, διευθετούμεναι μεταξύ των καὶ ὑπερτιθέμεναι αἱ μὲν εἰς τὰς δέ, θὰ καταλήξῃ νὰ διαστείλωσιν ἐν ἡμῖν τὴν ἀνθρωπότητα καὶ νὰ ἐπιτύχωσιν ὅπως ἡ διάνοια ὑπερβάλλῃ ἑαυτήν.

Ἄλλ' ἡ μέθοδος αὕτη ἔχει ἐναντίον τῆς τὰς χρονιωτάτας ἕξεις τοῦ πνεύματος. Διεγείρει αἰφνιδίως τὴν ἰδέαν φαύλου κύκλου. Μάτην—θὰ μᾶς εἰπῶσιν—ισχυρίζεσθε ὅτι θὰ προχωρήσητε μακρότερον τῆς διανοίας· πῶς θὰ τὸ ἐπιχειρήσητε, ἐὰν μὴ δι' αὐτῆς τῆς διανοίας; Ὅ,τι ὑπάρχει τὸ φωτεινὸν ἐν τῇ συνειδήσει σας εἶναι διάνοια. Εἰσθε ἐντὸς τῆς νοήσεώς σας, δὲν θὰ ἐξέληθητε αὐτῆς. Λέγετε, ἂν θέλετε, ὅτι ἡ διάνοια εἶναι ἱκανὴ πρὸς πρόοδον, ὅτι θὰ ἴδῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον σαφέστερον ἐν μεγαλυτέρῳ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀριθμῷ πραγμάτων. Ἀλλὰ μὴ λέγετε ὅτι θὰ τὴν παραγάγητε, διότι μὲ τὴν διανοίαν σας πάλιν θὰ ἐπεχειρεῖτε τὴν γένεσιν.

Ἡ ἀντίρρησης παρουσιάζεται φυσικῇ εἰς τὸ πνεῦμα. Ἄλλ' οὕτως, διὰ παρομοίου συλλογισμοῦ, θὰ ἠδύνατο ν' ἀποδείξῃ τις ἐπίσης ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἢ ἀπόκτησις οἵασδήποτε νέας ἕξεως. Ἐγκεῖται εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ συλλογισμοῦ νὰ μᾶς περικλείῃ ἐντὸς τοῦ κύκλου τοῦ δεδομένου. Ἄλλ' ἡ δράσις διαρρυγνύει τὸν κύκλον. Ἐὰν δὲν εἶχετε ποτε ἴδῃ ἄνθρωπον νὰ κολυμβᾷ, θὰ μοῦ ἐλέγετε ἴσως ὅτι τὸ κολυμβᾶν εἶναι κάτι ἀδύνατον, δεδομένου ὅτι, διὰ νὰ μάθῃ τις νὰ κολυμβᾷ, θὰ ἔπρεπε ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ κρατῆται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος καί, κατὰ συνέπειαν, νὰ ἐγνώριζεν ἤδη νὰ κολυμβᾷ. Ὁ συλλογισμὸς αὐτός, πράγματι, θὰ μὲ καθήλου, διὰ παντός, ἐπὶ τῆς ξηρᾶς. Ἄλλ' ἐὰν ἀπλούστατα ριφθῶ εἰς τὸ ὕδωρ, χωρὶς νὰ φοβηθῶ, θὰ κρατηθῶ κατὰ πρῶτον ὅπως-ὅπως ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, παλαιῶν κατὰ τοῦ ὕδατος, καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον θὰ προσαρμοσθῶ πρὸς τὸ νέον τοῦτο περιβάλλον, θὰ μάθω νὰ κολυμβῶ. Οὕτω, κατὰ θεωρίαν, εἶναι παραλογισμὸς νὰ θέλῃ τις νὰ γινώσκῃ ἄλλως παρὰ διὰ τῆς διανοίας· ἀλλ' ἐὰν τις ἀναδεχθῇ τὸν κίνδυνον, ἢ δράσις θὰ κόψῃ ἴσως τὸν κόμβον, τὸν ὅποιον ὁ διαλογισμὸς ἔδεσε καὶ δὲν θὰ λύσῃ ποτέ.

Ὁ κίνδυνος θὰ φανῇ, ἄλλως τε, ὀλιγώτερον σοβαρός, ἐν ἡ

μέτρῳ θὰ προσαρμόζηται τις περισσότερο πρὸς τὴν ἀποψιν, ἢ ἡμεῖς λαμβάνομεν. Κατεδείξαμεν ὅτι ἡ διάνοια ἔχει ἀποσπασθῆ, ἐξ εὐρυτέρας τινὸς πραγματικότητος, ἀλλ' ἡ τομὴ οὐδέποτε ὑπάρχει εὐδιάκριτος μεταξὺ τῶν δύο. Πέριξ τῆς ἀντιληπτικῆς νοήσεως ὑφίσταται ἐν δυσδιάκριτον κρῶσσωμα, ὅπερ ἐνθυμίζεσ τὴν προέλευσιν αὐτῆς. Κάτι περισσότερο θὰ παρεβάλλομεν τὴν διάνοιαν πρὸς στερεὸν πυρῆνα, ὅστις ἔχει σχηματισθῆ διὰ συμπυκνώσεως. Ὁ πυρῆν αὗτος δὲν διαφέρει ριζικῶς τοῦ ρευστοῦ, τὸ ὅποιον τὸν περιβάλλει. Δὲν θ' ἀπεκροφηθῆ ἐν αὐτῷ, διότι εἶναι ἐσχηματισμένος ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Ἐκεῖνος ὅστις ρίπτεται εἰς τὸ ὕδωρ, μὴ γνωρίσας ποτὲ εἰμὴ τὴν ἀντίστασιν τῆς στερεᾶς, θὰ ἐκολύμβῃ ἀμέσως, ἐὰν δὲν ἐπάλλαιε κατὰ τῆς ρευστότητος τοῦ νέου περιβάλλοντος· αὗτος εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὅποιον γραπῶνεται εἰς ὅ,τι τὸ στερεόν, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ παρουσιάζει εἶτι τὸ ὕδωρ. Μόνον ὑπὸ τὸν ὄρον αὐτόν, κατορθώνει νὰ προσαρμοσθῆ ἐν τῷ ὑγρῷ, πρὸς ὅ,τι τοῦτο ἔχει τὸ ἀσταθές. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὴν σκέψιν ἡμῶν, ὅταν ἀποφασίσῃ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ἄλμα.

Ἀλλὰ πρέπει νὰ πηδῆσῃ αὕτη, δηλαδὴ νὰ ἐξέλθῃ τοῦ περιβάλλοντός της. Οὐδέποτε τὸ λογικόν, στοχαζόμενον ἐπὶ τῶν δυνάμεών του, θὰ κατορθώσῃ νὰ τὰς ἐκτείνῃ, ἀκόμη καὶ ἂν τῆς ἐπέκτασις αὕτη, ὅπαξ συντελεσθεῖσα, δὲν θὰ ἐφαίνετο παράλογος. Ματαίως ἐκτελεῖτε χιλίας δύο παραλλαγὰς ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ βαδίσματος· δὲν θ' ἀντλήσητε, ἐκ τούτου, κανόνα τοῦ κολυμβήματος. Εἰσέλθετε εἰς τὸ ὕδωρ καὶ, ὅταν θὰ μάθετε νὰ κολυμβᾶτε, θὰ ἐννοήσητε ὅτι ὁ μηχανισμὸς τοῦ κολυμβήματος συγγενεῦει μὲ τὸν μηχανισμὸν τοῦ βαδίσματος. Ὁ πρῶτος εἶναι προέκτασις τοῦ δευτέρου, ἀλλ' ὁ δεύτερος δὲν σὰς εἰσήγαγεν εἰς τὸν πρῶτον. Οὕτω, θὰ δύνασθε νὰ διαστοχάζεσθε, ὅσον θέλετε διανοητικῶς, περὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς διανοίας, ἀλλὰ δὲν θὰ κατορθώσετέ ποτε, δι' αὐτῆς τῆς μεθόδου, νὰ ὑπερβῆτε τὴν διάνοιαν. Θὰ ἐπιτύχητε κάτι τὸ πλέον πολύπλοκον, ἀλλ' οὐδέποτε κάτι ὑπέρτερον, ἢ ἀπλῶς τὸ διάφορον αὐτῆς. Πρέπει νὰ ἐκβιάσθητε τὰ πράγματα καὶ, διὰ μιᾶς θεληματικῆς πράξεως, νὰ ἐξωθήσητε τὴν διάνοιαν ἔξω ἑαυτῆς.

Ὁ φαῦλος κύκλος δὲν εἶναι, λοιπόν, εἰμὴ ἐπιφατικός. Ἀντιθέτως, εἶναι, νομίζομεν, πραγματικὸς μὲ κάθε ἄλλον τρόπον τοῦ

φιλοσοφείν. Ἐκεῖνο ὅπερ θέλομεν νὰ καταδείξωμεν δι' ὀλίγων, εἶναι ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν δύναται, δὲν ὀφείλει νὰ δεχθῆ τὴν διὰ τοῦ καθαροῦ διανοητικισμοῦ κατεστημένην σχέσιν μεταξύ τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως καὶ τῆς θεωρίας τοῦ γνωστοῦ, μεταξύ τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Ἐκ πρώτης ὄψεως, δυνατόν νὰ φανῆ φρόνιμον ν' ἀφεθῆ εἰς τὴν θετικὴν ἐπιστήμην ἢ θεώρησις τῶν γεγονότων. Ἡ φυσικὴ καὶ ἡ χημεία θ' ἀσχοληθῶσι περὶ τῆς ἀψύχου ὕλης, αἱ βιολογικαὶ ἐπιστήμαι θὰ σπουδάσωσι τὰς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς. Τὸ ἔργον τοῦ φιλοσόφου εἶναι, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, σαφῶς περιγεγραμμένον. Δέχεται ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ σοφοῦ τὰ γεγονότα καὶ τοὺς νόμους, καί, εἴτε ζητήσῃ νὰ τὰ ὑπερβῆ, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὰ βελύτερα αἴτια, εἴτε νομίσῃ ἀδύνατον νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω, ἀποδείξῃ δὲ τοῦτο καὶ δι' ἀναλύσεως τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τρέφει πρὸς τὰ γεγονότα καὶ τὰς σχέσεις, οἷας τὰς μεταδιδάξῃ αὐτῷ ἢ ἐπιστήμῃ, τὸν σεβασμὸν τὸν ὀφειλόμενον πρὸς τὸ δεδικασμένον. Εἰς τὴν γνῶσιν ταύτην θὰ ὑπερθέσῃ μίαν κριτικὴν τῆς ἰκανότητος τοῦ γινώσκειν, ὡσαύτως δὲ, ἐν ἀποτυχίᾳ τούτου, μίαν μεταφυσικὴν ὅσον ἀφορᾷ αὐτὴν ταύτην τὴν γνῶσιν, ἐν τῇ ὕλικότητι τῆς, τὴν θεωρεῖ ὡς ὑπόθεσιν τῆς ἐπιστήμης καὶ ὄχι τῆς φιλοσοφίας.

Ἀλλὰ πῶς δὲν βλέπουν ὅτι ἡ λεγομένη αὕτη κατανομή τῆς ἐργασίας καταντᾷ νὰ θολώνῃ καὶ νὰ συγχύζῃ τὰ πάντα; Τὴν μεταφυσικὴν καὶ τὴν κριτικὴν, τὴν ὁποίαν ὁ φιλόσοφος ἐπιφυλάσσει νὰ ἐπιχειρήσῃ, τὰς δέχεται ὅλως τετελεσμένας παρὰ τῆς θετικῆς ἐπιστήμης, περιεχομένας ἤδη εἰς τὰς περιγραφὰς καὶ τὰς ἀναλύσεις, τῶν ὁποίων τὴν φροντίδα ἀφήκεν εἰς τὸν ἐπιστήμονα. Διὰ νὰ μὴ θελήσῃ νὰ παρέμβῃ, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, εἰς τὰ πραγματικὰ ζητήματα, εὗρισκεται ὁ φιλόσοφος περιορισμένος εἰς ζητήματα ἀρχῆς, ἔχων ἀπλῶς καὶ μόνον νὰ διατυπώσῃ εἰς ἀκριδεστέρους ὅρους τὴν μεταφυσικὴν καὶ τὴν κριτικὴν, — ἀσυνειδήτους, ἄρα ἀκαταστάτους, — τὰς ὁποίας σχεδιάζει αὕτη αὕτη ἢ στάσις τῆς ἐπιστήμης ἔναντι τῆς πραγματικότητος. Ἡμεῖς δὲν ἀφήνομεν ν' ἀπατηθῶμεν ἐκ μιᾶς ἐπιφαντικῆς ἀναλογίας μεταξύ τῶν πραγμάτων τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀνθρωπίνων

πραγμάτων. Δὲν εὐρισκόμεθα εἰς τὸ δικαστικὸν ἐπίπεδον, ὅπου ἡ περιγραφή τοῦ γεγονότος καὶ ἡ κρίσις ἐπὶ τοῦ γεγονότος εἶναι δύο πράγματα διακεκριμένα, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι ὑπάρχει, ὑπὲρ τὸ γεγονὸς καὶ ἀνεξάρτητος αὐτοῦ, εἰς νόμος ὁπαγορευθεὶς ὑπὸ ἐνὸς νομοθέτου. Ἐδῶ οἱ νόμοι εἶναι ἐσώτεροι εἰς τὰ πράγματα καὶ σχετικοὶ τῶν γραμμῶν, αἵτινες ἠκολουθήθησαν πρὸς διαχωρισμὸν τοῦ πραγματικοῦ εἰς διακεκριμένα γεγονότα. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ περιγραφῆ ἡ ὕψις τοῦ ἀντικειμένου, χωρὶς νὰ προδικάσῃ τις περὶ τῆς ἐσωτέρας του φύσεως καὶ τῆς ὀργανώσεώς του. Ἡ μορφή δὲν εἶναι πλέον ἐντελῶς ἀποχωρισμὸς τῆς ὕλης καὶ ὅστις ἤρχισεν ἐπιφυλάσσειν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὰ ζητήματα ἀρχῆς καὶ ἠθέλησεν ἐκ τούτου νὰ θέσῃ τὴν φιλοσοφίαν ὑπεράνω τῶν ἐπιστημῶν, ὡς Ἄρειον Πάγον ὑπεράνω πρωτοδικείων καὶ ἐφετείων, θὰ ἀχθῆ, βαθμιαίως, νὰ τὴν καταντήσῃ ἀπλοῦν τμήμα διεκπεραιώσεως καὶ πρωτοκόλλου, ἐπιφορτισμένον, τὸ πολὺ-πολὺ, νὰ συντάσῃ ἀκριδέστερον τὰς ἀποφάσεις, αἵτινες φθάνουσιν εἰς αὐτὸ ἀνεκκλήτως εἰλημμένα.

Ἡ θετικὴ ἐπιστήμη, πράγματι, εἶναι ἔργον καθαρᾶς διανοίας. Εἴτε παραδεχθῶσι, λοιπόν, εἴτε ἀπορρίψωσι τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν περὶ τῆς διανοίας, ὑπάρχει ἓν σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ὅλος ὁ κόσμος θὰ συμφωνήσῃ μεθ' ἡμῶν: ὅτι ἡ διάνοια αἰσθάνεται ἑαυτὴν ἐν ἀνέσει πρὸ παντὸς ἐνώπιον τῆς ἀνοργάνου ὕλης. Ἐκ τῆς ὕλης ταύτης ἀντλεῖ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὠφελήματα, διὰ τῶν μηχανικῶν ἐφευρέσεων, καὶ αἱ μηχανικαὶ ἐφευρέσεις ἀποβαίνουσιν εἰς αὐτὴν τόσον εὐκολώτεροι, ὅσον μηχανικώτερον νοεῖ τὴν ὕλην. Φέρει ἐν ἑαυτῇ, ὑπὸ μορφήν φυσικῆς λογικῆς, λαμβάνοντά τινα γεωμετρισμὸν, ὅστις ἀναφαίνεται βαθμηδὸν καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ αὕτη εἰσδύει περισσότερον εἰς τὰ ἐσώτερα τῆς ἀδρανοῦς ὕλης. Συμμορφοῦται πρὸς τὴν ὕλην ταύτην καὶ δι' αὐτὸ ἡ φυσικὴ καὶ ἡ μεταφυσικὴ τῆς ἀψύχου ὕλης προσεγγίζουσι τόσον. Ἦδη, ὅταν ἡ διάνοια ἐπιληφθῆ τῆς σπουδῆς τῆς ζωῆς, ἀναγκαιῶς πραγματεύεται τὸ ζῶν ὅπως τὸ ἀδρανές, ἐφαρμόζουσα εἰς τὸ νέον τοῦτο ἀντικείμενον τοὺς αὐτοὺς τύπους, μεταφέρουσα εἰς τὸ νέον τοῦτο ἐπίπεδον τὰς μεθόδους, αἵτινες τῇ ἦσαν τόσον ἐπιτυχεῖς εἰς τὸ παλαιόν. Καὶ ἔχει δίκαιον νὰ τὸ κάμνῃ, διότι ὑπ' αὐτὸν τὸν ὄρον μόνον τὸ ζῶν θὰ δόσῃ εἰς τὴν ἐνέργειαν ἡμῶν λαβὴν, ἀκριδῶς ὅπως καὶ ἡ ἀδρανὴς ὕλη.

Ἄλλ' ἢ ἀλήθεια; εἰς ἣν οὕτω θὰ καταλήξῃ τις, ἀποβαίνει ὅπως σχετικὴ τῆς ἡμετέρας ἱκανότητος δράσεως. Εἶναι συμβολικὴ ἀλήθεια· τίποτε πλέον. Δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τὴν αὐτὴν ἀξίαν, οἷαν ἡ φυσικὴ ἀλήθεια, διότι δὲν εἶναι εἰμὴ ἐπέκτασις τῆς φυσικῆς εἰς ἓν ἀντικείμενον, περὶ τοῦ ὁποῖου συμφωνοῦμεν a priori νὰ μὴ θεωρήσωμεν παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἔποψιν. Τὸ καθήκον λοιπὸν τῆς φιλοσοφίας εἶναι νὰ παρέμδῃ ἐνεργητικῶς ἐνταῦθα, νὰ ἐξετάσῃ τὸ ζῆν ἄνευ ὑστεροβουλίας πρακτικῆς χρησιμοποίησεώς του, ἀπαλλασσομένη τῶν καθ'αυτὸ διανοητικῶν τύπων καὶ ἔξεων. Τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς εἶναι νὰ διαστοχάζηται, δηλαδὴ νὰ βλέπῃ ἢ στάσις τῆς ἀκέναντι τοῦ ζῶντος δὲν δύναται νὰ εἶναι ἢ αὐτὴ μὲ τὴν στάσιν τῆς ἐπιστήμης, ἥτις δὲν ἀποβλέπει εἰμὴ εἰς τὸ δρᾶν καὶ ἥτις, μὴ δυναμένη νὰ δρᾷ εἰμὴ τῇ μεσολαμβάνει τῆς ἀδρανοῦς ὕλης, θεωρεῖ τὸ λοιπὸν πραγματικὸν ὑπὸ τὴν ἰδίαν ταύτην ἔποψιν. Ἴί θὰ συμβῇ λοιπὸν, ἐὰν αὕτη ἀφήσῃ εἰς μόνην τὴν θετικὴν ἐπιστήμην τὰ βιολογικὰ καὶ ψυχολογικὰ γεγονότα, ὅπως τῇ ἀφῆκε προθύμως τὰ φυσικὰ γεγονότα; Θὰ δεχθῇ a priori μίαν μηχανιστικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς φύσεως ὀλοκλήρου, ἀντίληψιν ἀλόγιστον, μάλιστα καὶ ἀσυνείδητον, ἀπόρροϊαν φυσικῆς ἀνάγκης. Θὰ δεχθῇ a priori τὴν θεωρίαν περὶ τῆς ἀπλῆς ἐνότητος τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀφηρημένης ἐνότητος τῆς φύσεως.

Ἐκτοτε ἡ φιλοσοφία εἶναι τετελεσμένη. Δὲν ἔχει ὅμως πλέον νὰ ἐκλέξῃ ἢ φιλοσοφία εἰμὴ μεταξὺ ἐνὸς μεταφυσικοῦ δογματισμοῦ καὶ ἐνὸς σκεπτικισμοῦ μεταφυσικοῦ ἐπίσης, οἷτινες, κατὰ βάθος, βασίζονται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος καὶ οὐδὲν προσθέτουσιν εἰς τὴν θετικὴν ἐπιστήμην. Θὰ δυνῆθῃ αὕτη νὰ δόσῃ ὑπόστασιν εἰς τὴν ἐνότητα τῆς φύσεως, ἢ — ὅπερ εἰς τὸ αὐτὸ καταλήγει — εἰς τὴν ἐνότητα τῆς ἐπιστήμης, ἐν τινι ὄντι, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ εἶναι τίποτε, ἀφοῦ δὲν θὰ κάμνη τίποτε, ἐν τινι ἀνισχύρῳ Θεῷ, ὅστις θὰ συνοψίζῃ ἀπλῶς ἐν ἑαυτῷ πᾶν τὸ δεδομένον, ἢ ἐν τινι αἰωνίᾳ Ἰγλή, ἐκ τοῦ κόλπου τῆς ὁποίας ἐκχύνονται αἱ ἰδιότητες τῶν πραγμάτων καὶ οἱ νόμοι τῆς φύσεως, ἢ ἀκόμη ἐν τινι καθαρᾷ Μορφῇ, ἥτις θὰ ἐπεζῆται νὰ προσλάβῃ ἀσύλληπτον πολλαπλότητα καὶ θὰ ἦτο, ἀναλόγως τῆς ἀρεσκείας ἐκάστου, μορφή τῆς φύσεως ἢ μορφή τῆς νοήσεως. Ὅλαι αἱ φιλοσοφίαι αὗται θὰ εἴπωσιν εἰς διαλέκτους ποικιλοῦσας ὅτι ἢ

ἐπιστήμη ἔχει δίκαιον νὰ πραγματευῆται τὸ ζῶν ὅπως καὶ τὸ ἀδρανές, καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει μεταξύ αὐτῶν καμμία διαφορὰ ἀξίας, καμμία διάκρισις μεταξύ τῶν ἀποτελεσμάτων εἰς ἃ καταλήγει ἡ διάνοια ἐφαρμοζούσα τὰς κατηγορίας τῆς, εἴτε βασιζέται αὕτη ἐπὶ τῆς ἀδρανοῦς ὕλης, εἴτε ἐπιλαμβάνεται τῆς ζωῆς.

Ἐν τούτοις, εἰς πολλὰς περιπτώσεις, ἀκούεται νὰ τρίξη τὸ πλαίσιον. Ἄλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐποιήσαντο ἀπ' ἀρχῆς διάκρισιν μεταξύ τοῦ ἀδρανοῦς καὶ τοῦ ζῶντος — τοῦ μὲν προσαρμοζομένου ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸ πλαίσιον, εἰς ὃ καταχωρεῖται, τοῦ δὲ μὴ δυναμένου νὰ χωρέσῃ ἐν αὐτῷ, εἰμὴ διὰ συμδάσεως, ἥτις ἐξαλείφει ὅ,τι τὸ οὐσιώδες ἔχει — κατέληξαν ν' ἀποδέλωσι μετ' ἰσῆς ὑποψίας εἰς πᾶν ὅ,τι περιέχει τὸ πλαίσιον. Τὸν μεταφυσικὸν δογματισμὸν, ὅστις μεταβάλλει εἰς ἀπόλυτον τὴν τεχνητὴν ἐνότητα τῆς ἐπιστήμης, θὰ τὸν διαδεχθῆ ἤδη εἰς σκεπτικισμὸς ἢ εἰς σχετικισμὸς (*), ὅστις θὰ γενικεύσῃ καὶ θὰ ἐπεκτείνῃ ἐφ' ὅλων τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐπιστήμης τὸν τεχνητὸν χαρακτήρα μερικῶν ἐξ αὐτῶν. Οὕτως, ἡ φιλοσοφία θὰ ταλαντεύηται ἐφεξῆς μεταξύ τῆς θεωρίας ἥτις ἐκλαμβάνει τὴν ἀπόλυτον πραγματικότητα ὡς ἀπροσπέλαστον εἰς τὴν γνῶσιν, καὶ τῆς θεωρίας ἥτις, ἐν τῇ ἰδέᾳ ἣν μᾶς δίδει τῆς πραγματικότητος ταύτης, οὐδὲν περισσότερον, ἀφ' ὅ,τι ἔλεγεν ἡ ἐπιστήμη, λέγει. Θελήσαντες νὰ προλάβωσι πᾶσαν ρῆξιν μεταξύ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἐθυσίασαν τὴν φιλοσοφίαν, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ κερδίσῃ μεγάλα πράγματα ἢ ἐπιστήμη. Καὶ διατεινόμενοι ὅτι ἀποφεύγουσι τὸν ἐπιφαντικὸν φαῦλον κύκλον, ὅστις συνίσταται εἰς χρησιμοποίησιν τῆς διανοίας πρὸς ὑπέρβασιν τῆς διανοίας, περιέπεσον εἰς πραγματικὸν φαῦλον κύκλον, ὅστις συνίσταται εἰς τὸ ὅτι μεταφυσικῶς ἐπανευρίσκουσι μετὰ κόπου μίαν ἐνότητα, τὴν ὁποίαν ἐξ ἀρχῆς ἔθεσαν a priori, μίαν ἐνότητα τὴν ὁποίαν παρεδέχθησαν τυφλῶς, ἀσυνειδήτως, ἐκ τούτου μόνον ὅτι ἀφῆκαν τὴν ἐμπειρίαν ὀλόκληρον εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ ἅπαν τὸ πραγματικὸν εἰς τὴν καθαρὰν νόησιν.

Ἄς ἀρχίσωμεν, ἀντιθέτως, διὰ τῆς χαράξεως ἀφοριστικῆς γραμμῆς μεταξύ τοῦ ἀδρανοῦς καὶ τοῦ ζῶντος. Θὰ εὔρωμεν ὅτι τὸ μὲν πρῶτον εἰσέρχεται φυσικῶς εἰς τὰ πλαίσια τῆς διανοίας,

(*) Relativisme. Ἡ θεωρία καθ' ἣν πᾶσα γνῶσις εἶναι γνῶσις ἐξἑσῶς τινος καὶ ὄχι πράγματός τινος καθ' ἑαυτό.

τὸ δὲ δεύτερον δὲν εἶναι ἐπιδεκτικὸν τοιαύτης καταχωρήσεως εἰμὴ τεχνητῶς καὶ ὅτι, ὡς ἐκ τούτου, πρέπει νὰ λάδωμεν ἔναντι αὐτοῦ εἰδικὴν στάσιν καὶ νὰ τὸ ἐξετάσωμεν μὲ ἄλλους, παρὰ τοὺς τῆς θετικῆς ἐπιστήμης, ὀρθαλμούς. Ἡ φιλοσοφία εἰσβάλλει οὕτως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐμπειρίας. Ἀναμιγνύεται εἰς πολλὰ πράγματα, τὰ ὅποια, μέχρι τοῦδε, δὲν παρετήρει. Ἐπιστήμη, θεωρία τῆς γνώσεως καὶ μεταφυσικὴ θὰ εὐρεθῶσι συμπίπτουσαι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου. Κατὰ πρῶτον, θὰ προκύψῃ ἐκ τούτου σύγκυσις τις μεταξὺ αὐτῶν. Καὶ αἱ τρεῖς θὰ νομίζωσι, κατ' ἀρχάς, ὅτι ἔχασαν κάτι. Ἀλλὰ καὶ αἱ τρεῖς θὰ καταλήξῃ νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς συναντήσεως.

Ἡ ἐπιστημονικὴ γνώσις, πράγματι, ἠδύνατο νὰ ὑπερηφανευθῆται ἐκ τοῦ ὅτι ἀπεδίδατο ὁμοιόμορφος ἀξία εἰς ὅλας τὰς διαπιστώσεις τῆς ἐν ὁλοκλήρῃ τῇ περιοχῇ τῆς ἐμπειρίας. Ἀλλ' ἀκριδῶς ἐπειδὴ ὅλα αἱ διαπιστώσεις τῆς αὐταὶ εὕρισκοντο τοποθετημέναι εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν ἐκτιμήσεως, κατέληξε νὰ εἶναι ὅλα ἐστιγματισμένα διὰ τῆς αὐτῆς σχετικότητος. Δὲν θὰ συμβῆ πλεον τὸ ἴδιον, ἐὰν γίνῃ ἀπ' ἀρχῆς ἢ διάκρισις, ἥτις, καθ' ἡμᾶς, ἐπιβάλλεται. Ἡ νόησις εἶναι εἰς τὸ στοιχεῖόν τῆς ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ἀδρανοῦς ὕλης. Ἐπὶ τῆς ὕλης ταύτης ἀσκεῖται οὐσιαστικῶς ἡ ἀνθρωπίνῃ δράσις καὶ ἡ δρᾶσις, ὅπως ἐλέγομεν ἀνωτέρω, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ κινεῖται ἐν τῇ μὴ πραγματικῇ. Οὕτως, ἀρκεῖ νὰ μὴ θεωρήσωμεν εἰμὴ τὴν γενικὴν μορφήν τῆς φυσικῆς, καὶ ὄχι τὰς λεπτομερείας τῆς πραγματώσεώς τῆς, δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι αὕτη θίγει τὸ ἀπόλυτον. Τουναντίον, συμπτωματικῶς μόνον, ἐκ τύχης ἢ κατὰ σύμβασιν—ὅ,τι προτιμᾷ τις ἐκ τῶν δύο—ἐπιτυχᾶνει ἢ ἐπιστήμη ἐπὶ τοῦ ζῶντος λαδῆν ἀνάλογον μὲ τὴν διδομένην αὐτῇ ὑπὸ τῆς ἀδρανοῦς ὕλης. Ἐδῶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν πλαισίων τῆς νοήσεως δὲν εἶναι πλέον φυσικὴ. Δὲν θέλομεν νὰ εἴπωμεν ὅτι δὲν εἶναι πλέον θεμιτὴ, ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως. Ἐὰν ἡ ἐπιστήμη ὀφείλῃ νὰ ἐκτείνῃ τὴν δρᾶσιν ἡμῶν ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ ἐὰν δὲν δυνάμεθα νὰ δρῶμεν ἄλλως παρὰ μὲ τὴν ἀδρανῆ ὕλην ὡς ὄργανον, ἡ ἐπιστήμη δύναται καὶ ὀφείλει νὰ ἐξακολουθήσῃ πραγματευομένη τὸ ζῶν καθ' ὃν τρόπον ἐπραγματεύετο τὸ ἀδρανές. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι, ὅσον περισσότερον βυθίζεται εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ζωῆς, ἐπὶ τοσοῦτον ἢ γνώσις τὴν ὁποῖαν μᾶς

παρέχει εἶναι: συμβολική, σχετική με τὰ ἐνδεχόμενα τῆς δράσεως. Ἐπὶ τοῦ νέου ὄθρου ἐπιπέδου τούτου ἡ φιλοσοφία θὰ ὀφείλῃ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ἐπιστήμην, διὰ νὰ ὑπερθέσῃ ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας γνῶσιν τινα ἄλλου εἴδους, ἣτις δύναται ν' ἀποκληθῇ μεταφυσική. Ἐκ τούτου, σύμπασα ἡ γνῶσις ἡμῶν, ἐπιστημονική ἢ μεταφυσική, μεγαλύνεται. Ἐν τῷ ἀπολύτῳ εἶμεθα, κυκλοφοροῦμεν καὶ ζῶμεν. Ἡ γνῶσις, τὴν ὅποιαν ἔχομεν αὐτοῦ, εἶναι ἀτελής, ἀναμφιδόλως, ἀλλ' ὄχι ἐξωτερική ἢ σχετική. Φθάνομεν αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄν ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτοῦ, διὰ τῆς συνδυασμένης καὶ προοδευτικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας.

Ἀπαρνούμενοι οὕτω τὴν πλαστὴν ἐνότητα, τὴν ὅποιαν ἡ νόησις ἐπιβάλλει ἐκ τῶν ἔξω εἰς τὴν φύσιν, θ' ἀνεύρωμεν ἐν αὐτῇ ἴσως τὴν πραγματικὴν, τὴν ἐσωτέραν καὶ ζωντανὴν ἐνότητα. Διότι ἡ προσπάθεια, τὴν ὅποιαν καταβάλλομεν, ὅπως ὑπερβῶμεν τὴν καθαρὰν νόησιν, μᾶς εἰσάγει εἰς πρᾶγμα τι εὐρύτερον, ὅπου ἡ νόησις ἡμῶν διαγράφεται καὶ ἀπὸ τοῦ ὅπου ἐδέησε ν' ἀποσπασθῇ. Καί, ἐπειδὴ ἡ ὕλη κανονίζεται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διανοίας, ἐπειδὴ ὑπάρχει προφανῆς μεταξὺ αὐτῶν ἀναλογία, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραγάγῃ τις τὴν μίαν, χωρὶς νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν γένεσιν τῆς ἑτέρας. Ὁμοίᾳ προχώρησις ἐδέησε νὰ κόψῃ ταυτοχρόνως ὕλην καὶ διάνοιαν ἀπὸ ἐν ὕφασμα, τὸ ὅποιον τὰς περιείχεν ἀμφοτέρας. Ἐν τῇ πραγματικότητι ταύτῃ θὰ τοποθετηθῶμεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πληρέστερον, ἐν ᾧ μέτρῳ θὰ προσπαθῶμεν περισσότερο νὰ ὑπερβῶμεν τὴν καθαρὰν διάνοιαν.

Συγκεντρωθῶμεν, λοιπόν, ἐπὶ ἐκείνου τὸ ὅποιον ἔχομεν τὸ πλεόν διακεκριμένον ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τὸ ὀλιγώτερον διαπεπαρμένον ὑπὸ τῆς διανοητικότητος. Ζητήσωμεν, εἰς τὰ मुखιαίτατα ἡμῶν αὐτῶν, τὸ σημεῖον, τὸ ὅποιον αἰσθανόμεθα ὡς τὸ ἐσώτατον τῆς ἰδίας ἡμῶν ζωῆς. Τότε καταδυόμεθα ἐν τῇ καθαρᾷ διαρκείᾳ, ἐν διαρκείᾳ ὅπου τὸ παρελθόν, ἐν πορείᾳ πάντοτε, ὀγκοῦται ἀδιαλείπτως διὰ παρόντος ἀπολύτως νέου. Ἀλλά, ταυτοχρόνως, αἰσθανόμεθα διαστελλομένην, μέχρι τοῦ ἐσχάτου ὁρίου, τὴν ἐνέργειαν τῆς βουλήσεως ἡμῶν. Χρειάζεται ὅπως, διὰ βίας συστολῆς τῆς προσωπικότητος ἡμῶν ἐφ' ἑαυτῆς, περισυλλέξωμεν